

Inhoud

Waarom dit boek? En hoe zit het in elkaar?	7
1 Mijn God, mijn God, dat weet ik niet	19
2 God gaat ons voor de afgrond in	31
3 God is niets dan liefde	43
4 God werkt overal aan een nieuwe wereld	55
5 God schijnt overal in door	69
6 God bepaalt de spelregels	85
7 God neemt het van ons over	101

Waarom dit boek?

En hoe zit het in elkaar?

Nu ik deze eerste zin schrijf, is de lockdown in Nederland vijf weken bezig. De ic's worden in ons land dagelijks al iets leger, maar wereldwijd nemen de aantallen nog steeds toe en niemand weet wat er precies gaat komen. 150.000 doden zijn er momenteel wereldwijd gemeld, 2 miljoen zieken. We zijn nog niet op het dieptepunt, dat lijkt duidelijk. Er is nog geen remedie en iedereen noemt andere inschattingen wanneer die wel komt. De klap die de wereldeconomie krijgt, wordt op dit moment vergeleken met de crisis van de jaren dertig. Het wordt erger, zeggen ze. Het is in elk geval een eeuw lang niet zo dramatisch geweest.

En dus stellen we vragen. Meestal heb ik daar niets op te zeggen. Verreweg de meeste vragen zijn mijn vak niet en ik heb er geen ervaring mee of opleiding in. Maar sommige vragen heb ik eerder gehoord. Duizenden keren eerder zelfs. Want de huidige crisis mag dan van ongekende omvang zijn, individuen, groepen en landen zijn veel vaker in een crisis geweest. En veel vragen die ik momenteel hoor, lijken op de vragen die we al eeuwen stellen.

Het gaat samengevat om deze twee – niet altijd in deze bewoordingen, maar ze komen hier uiteindelijk op neer: waar is God? En waar ben ik?



Een paar weken geleden sprak ik een van onze buurvrouwen, een moslima van in de vijftig. Het ging natuurlijk meteen over het c-woord. *Is bij jullie iedereen gezond?* Ja, gelukkig, en bij jullie? *Ja, ook.* De zin erna begon ze over God – ze gebruikte het Nederlandse woord. Het verbaasde me toen nog, dat mensen zomaar over God met je beginnen te praten, op straat nog wel, bij de vuilnisbakken.

‘Nu zal blijken hoe mensen echt zijn’, zei ze en ze zocht naar een woord.

‘Test’, zei ik. ‘Bedoel je dat het een test van God is?’

‘Ja’, zei ze. ‘Dát!’

Ik legde uit dat ik ook in God geloof, maar dat ik me afvraag of het een test is. Daar liet ik het bij, ik was al blij dat we iets konden delen over wat werkelijk in ons leeft.

Al snel verbaasde het me niet meer dat ze over God was begonnen. De grote woorden vliegen je om de oren als je deze weken over straat loopt of een ‘ommetje’ langs de social media doet. ‘De Natuur neemt wraak’, hoorde ik een jongeman op straat zeggen. Ik was benieuwd waarom, maar hij was al weer buiten gehoorsafstand. ‘Het Systeem is ten einde’, bromde iemand die langsfietste.

Als ik op een feestje – toen we nog feestjes vierden – aan een onbekende probeerde uit te leggen wat mijn vak inhoudt, zei ik weleens dat ik gespecialiseerd ben in ‘hoofdletterwoorden’. Als woorden hoofdletters krijgen, let ik als theoloog extra op. Het is het moment dat mensen eerbiedig worden. Ze naderen iets heiligs. Hun taal begint te haperen. Columnisten, kunstenaars en politici gebruiken het slag grote woorden dat ik eerder vooral op kansels hoorde. Vanochtend nog las ik hoe een Nobelprijswinnares in een essay betoogde dat ‘niets hetzelfde zal blijven’. Ik had in dezelfde krant een week eerder een bekend essayist juist zien stellen dat ‘waarschijnlijk ongeveer

alles hetzelfde blijft. Ik bromde tegen mijn vrouw dat één ding in elk geval hetzelfde zou blijven: Nobelprijswinnaars die menen verstand te hebben van alles buiten hun vakgebied.

Als mensen grote woorden gebruiken, dan gaat het ergens over. We zijn buiten onze vertrouwde omgeving, ver van wat we onder controle hebben. De grootste woorden vallen bij een wiege en bij een graf. Het zijn intieme ervaringen. Als mensen hoofdletters gaan gebruiken, kijk je in hun ziel. Ik hoop in dit boek in mijn ziel te laten kijken met de hoofdletterwoorden die ik me permitteer. Want we hebben het bepaald ergens over. Er zijn grote dingen aan de hand. Dan mag er best eens een hoofdletter vallen op plekken waar we daar gewoonlijk voor huiveren.



Ik schrijf dit boek als theoloog, als christen bovendien. Dat betekent dat ik kan putten uit tweeduizend jaar denkkracht en ervaringen van mensen, onder wie heiligen en genieën, die vrijwel allemaal meerdere crisissen hebben meegemaakt. Net als zij kan ik, als ik voorzichtig zoek naar woorden, zeker nu alles nog zo vers en pril is, een soort 'leeswijzer' gebruiken. Als christenen zijn we gewend om bij grote vragen allereerst naar Jezus te kijken.

Dat kan op een verschrikkelijk platte manier. Alsof Jezus een soort machientje is waarin je je levensvragen stopt en na een tijdje ratelt er wel een of andere platitude uit waar je dan plechtig bij moet knikken. Ik ervaar Jezus als een persoon, in wie ik niet zozeer mijn vragen stop voor een hapklaar antwoord, maar met wie ik in gesprek ben. Voor praktische vragen googel ik, ik zoek naar handleidingen, ik lees onderzoeken

door, enzovoorts. Voor levensvragen levert dat weinig op. Op Google is het een kakofonie en de wetenschap hapert op dit vlak. Dan ga ik in gesprek, met mijn vrouw, met vrienden – met Jezus.

Voor dit boek luister ik daarvoor naar Jezus' zogeheten 'kruiswoorden'. Het lijkt me logisch om, als wij in een crisis zitten, met Jezus in gesprek te gaan als hij zijn diepste crisis beleeft. Hij wordt doodgemarteld. In de vier verhalen daarover in de Bijbel spreekt Jezus daarbij zeven zinnen uit, die later de 'kruiswoorden' zijn genoemd en waarover in de christelijke traditie veel is gemediteerd, met name in crisistijden. Het blijken namelijk zeldzaam rijke zinnnetjes, die in elke levensfase, en soms zelfs elk jaar, nieuwe betekenissen prijsgeven.

Niet dat ik in dit boek een uitputtende behandeling bied van deze kruiswoorden. Ze zijn voor mij de aanleiding om zeven houdingen te onderzoeken die in de christelijke traditie zijn ontwikkeld om te reageren op een crisis.



Het zal een onbeholpen poging worden. Voordat de Europeanen continenten als Amerika en Australië begonnen te bereizen, rouleerden hier allerlei tekeningen van hoe de mensen er daar uit zouden zien. De benen aan de schouders. De gezichten in de buik. Pas toen er werkelijk ontmoetingen hadden plaatsgevonden, werden de tekeningen realistisch. We kunnen erom lachen, maar we doen tegenwoordig hetzelfde met die voorstellingen van buitenaardse wezens in films; we zullen ze toch eerst moeten ontmoeten voordat we echt iets weten.

Over God spreken is als over een onbekende planeet spreken. Je kunt je fantasie gebruiken, je kunt redeneringen gebruiken, en misschien heb je nog gelijk ook. Maar je bent er niet geweest. 'Als je iets begrepen hebt, weet je zeker dat het niet God is,' schreef de vroege kerkvader Augustinus van Hippo al. Wie zonder aarzelen over God spreekt, heeft het niet over God. Wie woorden als 'natuurlijk' en 'vanzelfsprekend' gebruikt, heeft het niet over God.

Jezus is voor christenen als een ontmoeting met een buitenaards wezen. Of preciezer gezegd: de hoop op zo'n ontmoeting, want we weten het niet zeker. We geloven het. We committeren ons hieraan. We kiezen hiervoor. Als mensen wachtten we al zo lang op een glimp van God, we konden zelf niet naar de 'andere planeet' reizen, we konden alleen maar fantasievolle tekeningen maken. Maar nu kwam er iemand van wie we werkelijk zijn gaan denken dat hij die reiziger van ver is. Als christenen geloven we dat God nergens zo dichtbij was als in Jezus. Zozeer waren zij verbonden dat we Jezus zelfs Gods zoon kunnen noemen, of ronduit God.

Sindsdien kijken we als christenen voor elke vraag over die mysterieuze God allereerst naar Jezus. Geen redenering, geen spreuk, geen profeet, geen visioen, zelfs geen Bijbeltekst kan daar tegenop. Jezus is de beste informatie die we hebben over God. Als ik dus de vraag stel: waar is God?, dan is dat voor ons als christenen vrijwel dezelfde vraag als: waar is Jezus? Hoe stelde Jezus zich op? En als de vraag van dit boek is: waar is God in de crisis?, dan is dat vrijwel dezelfde vraag als: waar is Jezus in de crisis? Meer precies: hoe stelde Jezus zich op tijdens zijn eigen diepste crisis, zijn kruisiging?



Als twintiger heb ik bodemloos gestudeerd op de zogeheten ‘waaromvraag’: waarom is er lijden? Meer specifiek: waarom staat een liefdevolle, almachtige God al deze ellende toe? Maandenlang toog ik wekelijks naar de theologische bibliotheek om daar zwetend de stapel boeken af te leveren die ik de dagen daarvoor had doorgeploegd, om even later te vertrekken met een zo mogelijk nog hogere stapel. Zo kan dat gaan bij jonge twintigers.

Ik kwam er natuurlijk niet uit. Niemand komt daaruit. En het enige wat ik toen geleerd heb, is dat ik er ook niet uit mag komen. Als ik God zo groot acht dat hij verantwoordelijk kan zijn voor mijn lijden, is hij dan niet tegelijk te groot om überhaupt echt te begrijpen? Als ik meen dat hij een invloed op ons leven heeft die ik niet kan aanwijzen, hoe zou ik dan ooit zijn redenen achter die invloed kunnen narekenen?

Je kunt hooguit vanuit dit ongerijmde verder denken. Als een atheïst vindt dat ik per se antwoord moet geven op deze waaromvraag, dan kan ik een veel grotere vraag terug stellen: oké, wellicht begrijp ik niet waarom het *lijden* er is, maar als we toch grote vragen mogen stellen: kun jij zeggen waarom *alles* er is? Een atheïst beweert dan meestal dat dit heelal uit het niets is ontstaan, maar van een gelovige zou diegene niet een dergelijk antwoord accepteren, dat dus bijvoorbeeld het lijden er ‘gewoon’ is en onverklaarbaar moet blijven. Maar als we toch allebei toegeven dat we wezenlijk iets niet begrijpen in hoe we de wereld kennen, dan heeft de atheïst een veel groter hiaat: *alles* is per definitie omvangrijker dan het lijden. Ik kan dus wel de ‘verklaringskracht’ van een geloof in God afwegen tegen die van het verwerpen van God, en daarbij tegelijk alle ruimte geven aan onze beperkte kennis.

Want als ik toch een antwoord op de waaromvraag zou geven, dan doe ik tekort aan wie concreet lijdt. Het kwaad klópt

niet. Dan moet je niet aankomen met een of andere redenering waarin het zogenaamd wél klopt. Zo'n redenering draagt dan zelfs bij aan het lijden van die persoon en is in zekere zin een lakei van dat kwaad. Veel kwaad wil zich namelijk verhullen als iets positiefs, maar erkent intussen ons niet als mensen en dát is precies wat dergelijke betonnen logica versterkt.

Later merkte ik bovendien dat wie zelf lijdt, zelden naar het waarom vraagt. 'Waarom' zoekt in het verleden, naar verre oorzaken en diepe redenen, maar in een crisis hebben we daar niet de ruimte voor en hebben we dat ook niet nodig. In veel pastorale boekjes wordt de vraag daarom vaak omgebogen naar 'waartoe', richting de toekomst. Waartoe lijd ik, wat zou ik hiermee kunnen, hoe ontwikkel ik me in deze periode? Maar ook dit is te doelgericht. Alsof ik niet stil mag staan bij wat er nu is. Alsof alles betekenis moet hebben en ik overal van moet groeien.

De diepste vraag die mensen in de crisis zelf stellen, is samengevat dus: *waar* is God? Niet gericht op het verleden of de toekomst, maar op het heden. Mensen zoeken naar wat er hier en nu gaande is. *waar* is God *op dit moment*? Wat betekent mijn leven *op deze plek*? En dat is nauw verbonden met die andere vraag die iedereen zich in de crisis stelt, in deze of andere bevoordingen: *waar ben ik?*



Want behalve als theoloog, schrijf ik dit boek als pastor en coach. Behalve vragen over wat deze crisis kan betekenen, stel ik vragen over wat *jij* kunt betekenen. Het gaat over ideeën, maar ook over je houding. En hoe ongelooflijk veelkleurig en

verrassend we ook zijn, er zijn me patronen gaan opvallen bij de mensen die ik begeleid. In bijna elk pastoraal gesprek dat ik voer en bijna elke groepscoaching, gaat het om de beweging *in* en *uit* je emoties.

Als je *in* je emoties zit, vullen deze heel je bewustzijn. De hevigheid en de duur verschillen natuurlijk enorm, maar je bent als het ware volledig een van die basisemoties geworden: woede, angst of verdriet. Je denkt alleen maar aan wat er allemaal nog meer mis kan gaan (angst), hoe oneerlijk het is wat je is overkomen (woede) of wat er zo fijn aan vroeger was (verdriet). Mensen omschrijven het als hun 'overlevenstand' en hun 'reptielenbrein' dat het tijdelijk overneemt. Als we hier later op terugkijken, vinden we vaak dat we kinderachtig reageerden en schamen we ons. Maar als we er middenin zitten, relativieren we onszelf niet en kunnen we geen grapjes verdragen.

We hebben juist erkenning nodig. En als pastor of coach (die rollen overlappen elkaar, maar hebben een eigen accent) moet ik die ruimhartig geven, al was het maar omdat ik weet hoezeer ik die zelf soms nodig kan hebben. Het gaat in deze fase om *waarheid*. De volle realiteit van de nieuwe situatie moet tot ons doordringen en we kunnen hier niet omheen fladderen. De werkelijkheid zal anders terugkeren met dubbele kracht. Op een diep niveau weten we dat en daarom kunnen we vasthouden aan deze emoties. We moeten keer op keer beseffen dat het echt erg is wat ons is overkomen. Het klopt niet, het is verkeerd, het mag niet.

Tegelijk zoek ik in mijn rol als pastor of coach naar openingetjes. Waar zijn de luchtgaten? Waar zijn de plekken waar iemand zelf al aanvoelt dat er meer is dan deze emoties? Welke middelen heeft iemand beschikbaar om de weg naar buiten te maken? Want woede, angst en verdriet zijn nodig om te leven, maar wie alleen maar dat kan voelen, heeft geen leven meer.

En er zijn talloze signalen dat iemand bezig is aan die weg naar buiten. Je gaat weer grapjes maken. Je toont weer interesse voor anderen. Je zorgt beter voor jezelf. Je spreekt minder over ‘alles’ en ‘altijd’, maar meer over ‘veel’ en ‘vaak’. Je *bent* niet meer je emoties, je *hebt* ze. Ze konden groter dan jou voelen, alsof ze je omgaven en jij erin verdween, maar je kunt nu weer je gevoelens van enige afstand bezien, als het ware samengebondeld, kleiner dan jezelf.

Het belangrijkste wat je in deze fase hervindt is *vrijheid*. Als je nog *in* je emoties zit – hoe lang dat ook duurt, hoe intens het ook voelt – ervaar je vooral wat er allemaal niet kan. Je voelt je slachtoffer. Daarover kan in onze cultuur nogal schamper worden gesproken: ‘Hij/zij zit weer in z’n slachtofferrol’, maar die veroordeling is te makkelijk. Elk lijden is je in enige mate overkomen. En toch heb je altijd een bepaalde vrijheid. Je kunt je gaan richten op wat jij nog wel kan, hoe minimaal misschien ook, en op welke manieren jij jouw eigen leven en dat van je naaste omgeving kan laten bloeien. Wat je nooit kan worden afgenomen, is de vrijheid om je houding te bepalen ten opzichte van wat je overkomt. Niets en niemand kan jou dwingen in hoe jij je innerlijk opstelt.

We gaan vaak jachtig op de bevrijding af. We willen de emoties niet in, we blijven er op afstand van en vinden onszelf dan heel positief en volwassen. Maar dit leven, de ander, deze crisis, jijzelf – die zijn het allemaal waard om echt te voelen en je echt door te laten raken. Veel ‘positief’ denken is uiteindelijk minachting van dit leven. Je durft het niet ten volle te laten aankomen. Het blijft me fascineren, en ook verontrusten als ik eerlijk ben, dat Jezus wel al die emoties doorvoelde. En tegelijk, hij verdween er niet in. Hij stond eruit op.

Dat is de U die we kunnen maken. Naar beneden de emoties in en dat proces echt de tijd geven, de *waarheid* laten aankom-

men, maar dan ook de bocht door omhoog en je initiatief weer vinden, je *vrijheid* herpakken. Die beweging kunnen maken, dat is wijsheid. Wijze mensen erkennen hun emoties, onderdrukken die niet, maar verliezen zich er ook niet in en kunnen ze loslaten. In mijn werk als pastor en coach zoek ik naar die beweging, die wijsheid. Het zijn de mooiste momenten als ik dat zie gebeuren.



Jezus ben ik, zoals gezegd, gaan leren kennen als Gods zoon, als God zelf. Hijzelf noemt zich tegelijk verrassend genoeg vaak ‘de mensenzoon’. In de derde persoon over jezelf spreken, en dan ook nog zo algemeen, dat is wonderlijk. Als iemand het tegen je heeft over ‘de mens’ en je komt er na een tijdje achter dat diegene het eigenlijk over zichzelf had, ga je toch denken... De pretentie is in elk geval duidelijk: wat hij meemaakt vertegenwoordigt op de een of andere manier het lot van de hele mensheid.

Wat hem gebeurt, gebeurt ons allemaal. Wat hij kiest, ligt voor ons allemaal open.

Hoe vreemd ook, ik ben het inderdaad zo gaan ervaren. Jezus is voor mij niet alleen de beste – en meest verrassende – bron van inzicht over God geworden, hij is dat ook over mij als mens. Niet over allerlei praktische of medische vragen, uiteraard niet, maar wel over mijn levensvragen. Ik zie hem een weg gaan die ik kan gaan en die ik steeds liever wil gaan. Hij biedt mij een model voor hoe ik kan leven, werkelijk leven – vooruit, met een hoofdletter, Leven – en hoe ik meer mens kan worden, menselijker.

Daarom richt ik me op de zeven kruiswoorden om te begrijpen waar we staan in deze crisis, wat dit leven betekent, wat ik heb te doen. Al deze vragen – waar is God in deze crisis? en waar ben ik? – komen bij Jezus ultiem samen, geconcentreerd in zijn diepste crisis, aan het kruis.



Voor elk van de zeven hoofdstukken staat een illustratie van kunstenaar Linda Verholt. Telkens zie je een moderne glas-inloodafbeelding van Jezus, met gespreide armen, alsof hij net van het kruis afkomt, en zijn houding – de *Jesus pose* zoals die ook wel wordt genoemd – heeft telkens een andere betekenis, die in het betreffende hoofdstuk samenvat. Zo hebben we zeven moderne ‘iconen’ gemaakt die iets proberen uit te drukken van het grote geheim van Jezus.